

FAGNOTAT FOR IKKE-PRISSATTE KONSEKVENSER ETTER HÅNDBOK V712 - KULTURARV

PROSJEKT Områdeplan for Lista Renewable Energypark	PROSJEKTLEDER Elin Lunde	DATO 12.02.2020
PROSJEKTNUMMER 10201517-001	OPPRETTET AV Elin Lunde	REV. DATO 20.09.2021

1 Sammendrag

Vest-Agder fylkeskommune foretok i 2019 & 2020 arkeologiske registreringer i planområdet, se vedlegg «*Arkeologiske registreringer, Lista renewable energypark, Lista flyplass, Fase 1 og 2 (2019-2020)*». Det ble registrert 15 automatisk fredete kulturminner her. Det ble søkt om dispensasjon for og innvilget frigivelse av 7 automatisk fredete kulturminner.

Planforslaget har vært politisk behandlet og vært ute på høring. Planforslaget er revidert etter høring og fremmes for ny 1.gangsbehandling. Det reviderte planforslaget innebærer søknad om dispensasjon for ytterligere 6 automatisk fredete kulturminner, mens det er ønskelig å bevare ID: 261072 (Groda) som allerede er innvilget dispensasjon, i revidert planforslag.

Området har en stor tidsdybde, med mange kulturminner. Innenfor og i nærheten av planområdet, er det registrert flere automatisk fredede kulturminner. Disse er i all hovedsak knyttet til jordbruksdrift og bosetning på Lista, fra bronsealder frem til reformasjonen. Her er både tunområder med rester etter hus, skålgropsteiner som vitner om deres religiøse liv, gravminner og flintfunn.

Det er ingen sefrakregistrerte bygninger i planområdet. Området er preget av nyere tids kulturminner som krigshistorien fra 2.verdenskrig, rullebaner og spor etter fly- og militær historie. Lista flystasjon utgjør et viktig eksempel på tysk flyplassutbygging under annen verdenskrig. Området domineres av det omfattende rullebane-, taksebane- og veisystemet som for en stor del er utført i betongmoduler. Den overveiende del av bygningene tilknyttet krigen ligger vest for hovedrullebanen og utenfor planområdet. Det omfatter funksjoner som kontorer, forlegninger, mannskaps- og befalsmesse, samt tre store hangarer, flere splinhangarer, fyrhus og lagerbygninger. Fra etterkrigstiden stammer blant annet en rekke befalsforlegninger av såkalt «Lista-type». Flyhangarene er sammen med luftvernsimulatoren fredet etter forskrift ved lov om kulturminner av 9.juni 1978. nr. 50§ 22. Deler av rullebane tilknyttet hangarene er gitt status som kulturminne i Landsverneplanen for Forsvaret, men er ikke del av fredningen. Vernet omfatter rullebaner, taksebaner og opprinnelig veinett som er viktige for opplevelsen av områdets funksjon under krigen.

Lista flystasjon utgjør et viktig eksempel på tysk flyplassutbygging under annen verdenskrig, som har stor verneverdi.

Planforslaget vil medføre at den ene ringbanen fra 2.verdenskrig bygges ned. De andre krigsminnene i området ivaretas. Historiefortellingen om området vil dermed bevares.

Områdeplanen foreslår dispensasjon for tilsammen 12 automatisk fredete kulturminner og regulerer 3 av dem. Områdeplanen fører til noe forringelse av kulturminner. Kommunedelplanen kan potensielt bygge ned nyere tids kulturminner, som ringbanene fra 2.verdenskrig, siden reguleringsbestemmelsene om bevaring er så vage. De automatisk fredete kulturminnene bevares med hensynssone, men de fleste ligger i områder som reguleres til utbygging. Konsekvensene er middels negative.

1.2 Vurdering av verdi og påvirkning

Planområdet deles inn i 3 delområder. Vurdering av verdi og påvirkning for de forskjellige delområdene vises i Tabell 1.

Område og beskrivelse	Verdi	Påvirkning områdeplan	Påvirkning kommunedelplan
Område A omfatter vei, taksebane, hangarer og splinhangarer fra andre verdenskrig. En steinalderlokalitet inngår også i området. Hangarene er fredet, og danner sammen med andre elementer store vernekvalliteter.	Svært stor verdi	Planforslaget hensyntar bygg og anlegg fra andre verdenskrig. Ubetydelig endring	Kommunedelplanen regulerer området hvor de fredete hangarene ligger til håndverker service og industri. Samtidig sier bestemmelsene at det skal så langt det er hensiktsmessig tas hensyn til verneverdig bygg og anlegg inkludert rullebane, splinhangarer og veianlegg. Dette gir en dårligere beskyttelse, og området blir forringet
Område B har også tydelige spor etter andre verdenskrig. Området har også den høyeste konsentrasjonen av aut. fredete kulturminner	Stor verdi	Områdeplanen gir noe forringelse av delområdet	Kommuneplanen gir noe forringelse av delområdet
Område C er uten betydning for dette temaet	Uten betydning	Ingen / ubetydelig endring	Ingen / ubetydelig endring

Tabell 1 Verdivurdering og påvirkning

1.3 Konsekvensvurdering

Vurdering av konsekvens for de to forskjellige alternativene er vist i tabell 2.

Tabell 2 Tabell viser oppsummert konsekvens for begge utredningsalternativene.

Delområde	Verdi	Områdeplan	Kommunedelplan
-----------	-------	------------	----------------

Område A	Svært stor	Ubetydelig endring	Betydelig miljøskade (- -)
Område B	Stor verdi	Noe miljøskade (-)	Noe miljøskade (-)
Område C	Uten betydning	Ubetydelig endring	Ubetydelig endring
Samlet konsekvens		Noe negativ konsekvens	Middels negativ konsekvens

2 Innledning

2.1 Bakgrunn

Sweco Norge AS har fått i oppdrag fra Lista Renewable Energy Park AS å bistå med utarbeiding av områdeplan for Lista Renewable Energy Park. Jørgen Tjørhom fra Lista Nyskaping AS har prosjektledelsen.

Hensikten med planen er å regulere for industri, kontor og næring i et område som er omfattet av kommunedelplan for Lista fly- og næringspark (2001). Kommunedelplanen stiller krav om bebyggelsesplan, som samsvarer med dagens detaljregulering. Det er søkt konsesjon for å tilknytte området med 200MW fornybar energi, for å tilrettelegge for kraftforedlende industrier. Hoveddelen av området omfattes av kommunedelplan for Lista fly- og næringspark, vedtatt 18.12.2001.

Planen har forholdsvis lav detaljeringsgrad, da det fremdeles er usikkert hva som faktisk etablerer seg her. Planen legger til rette for store volum. Området skal utbygges over lang tid.

Planarbeidet utløser krav om konsekvensvurdering i henhold til forskrift om konsekvensutredning, § 6. a) Planer og tiltak som alltid skal konsekvensutredes og ha planprogram eller melding

«Følgende planer og tiltak skal alltid konsekvensutredes og ha planprogram eller melding:

a) kommuneplanens arealdel etter § 11-5 og regionale planer etter plan- og bygningsloven § 8-1, kommunedelplaner etter § 11-1, og områdereguleringer etter § 12-2 når planene fastsetter rammer for tiltak i vedlegg I og II». Vedlegg I. pkt. 24. Næringsbygg, bygg for offentlig eller privat tjenesteyting og bygg til allmennyttige formål med et bruksareal på mer enn 15 000 m².

2.2 0- alternativet

0-alternativet er et referansealternativ der dagens situasjon sammenliknes med ulike utbyggingsalternativer. Planområdet er omfattet av gjeldende kommunedelplan for Lista fly- og næringspark. Det ble ikke utarbeidet konsekvensutredning til planen. Kommunedelplanen ble vedtatt i 2001, men store deler av planen er fortsatt urealisert.

0-alternativet defineres derfor som dagens situasjon med gjeldende byggetillatelser som inkluderer biogassanlegg, datalagringssenter, 5 Kitemill turbiner. Det er også gitt konsesjon til nettilknytning for 200 MW fra Lundevågen og til østenden av planområdet. Dagens situasjon er også at området er en flystasjon med flyrelatert virksomhet og rullebaner, som påvirker bruken av området. Flyplassen har konsesjon som offentlig flyplass frem til 2032.

Påvirkning på 0-alternativet vurderes mot 2 alternativer, utbygging etter vedtatt og gjeldende kommunedelplan for Lista fly- og næringsområde, og planforslaget, Områdeplan for Lista Renewable Energypark.

Alternativ 1 – Områdeplanen: Utbygging til industri, kontor og næring, blågrønn struktur & LNFR

Alternativ 2 – Vedtatt kommunedelplanen, omfatter et større område enn områdeplanen. Her sammenliknes samme arealområde, og ikke deler av kommunedelplanen som ligger utenfor. Utbygging til håndverkertjeneste, forretning/tjeneste, industri, offentlig byggeområde, LNF og parkbelte.

2.3 Beskrivelse av tiltaket

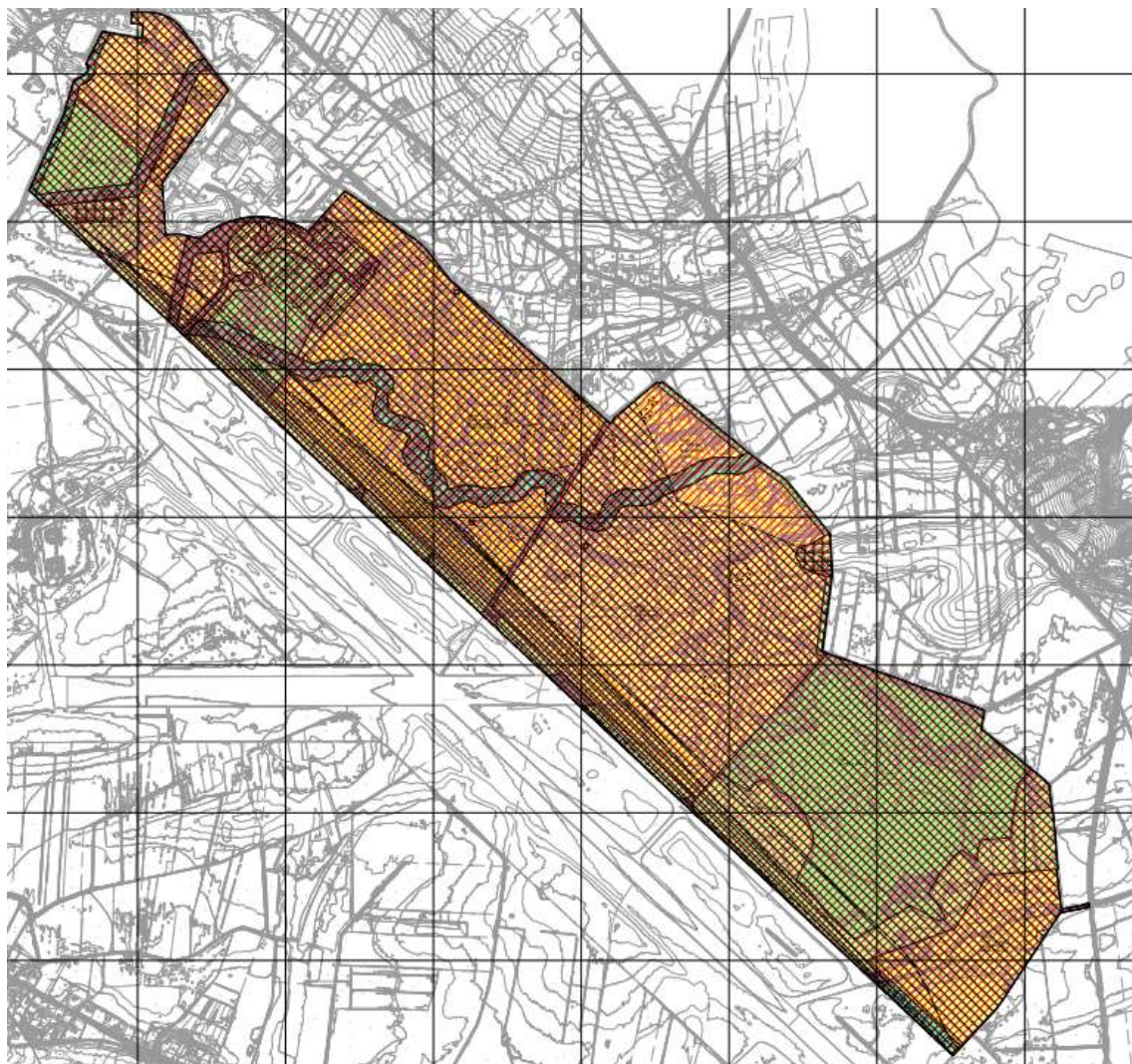
Alternativ 1 - Områdeplanen

Planområdet er på ca 2200 daa og omfatter deler av Lista flyplass, samt større områder nord for flyplassen. Det legges til rette for bebyggelse med BYA (bebygd areal) på 40% og 80 %. Innenfor plangrensen kan det etableres batterifabrikk, datalagringssenter, biogassanlegg, fiskeoppdrett, øvrig industri og noe nærings- og kontorvirksomhet.

Det reguleres for åpne flomveier og kanaler, og det legges opp til at noen fredete kulturminner og viktige kulturmiljø skal vernes og hensyntas i utbyggingen. I områdeplanen er det avklart hvor det er gitt tillatelse til inngrep i automatisk fredete kulturminner, etter kulturminneloven § 8 (1978). Disse vises i plankartet som bestemmelsesområder. I revidert planforslag søkes det om dispensasjon for ytterligere 6 automatisk fredete kulturminner.

Planen regulerer for større industriutbygging og større volum øst i planområdet. Mot vest tilpasses utbyggingen eksisterende aktiviteter og bebyggelse, med lavere utnyttelse, lavere bygninger og beholdt kontor, næringsformål.

Planen regulerer for etablering av oppdrettsanlegg, og annen aquarelatert virksomhet. Det stilles krav om detaljregulering for etableringer av dette formålet.

Figur 1 Områdeplan for Lista renewable energypark, plankart rev. 30.09.2021

Det ble i 2018 gitt byggetillatelse til etablering av et biogassanlegg og datalagringsentral innenfor planområdet. Tillatelsen ble gitt ved dispensasjon. Biogassanlegget skal bl.a. produsere biogass fra matavfall og gjødsel fra omkringliggende gårder, produserer energi. Det er også tenkt at myrmasse fra området kan omdannes til biogass.

BYA inkluderer også parkeringsareal og ikke kun bebyggelsens fotavtrykk. Volum og åpent areal vil dermed også henge sammen med hvor mye parkeringsareal som bygges ut.

Alternativ 2 - Kommunedelplanen for Lista fly- og næringspark

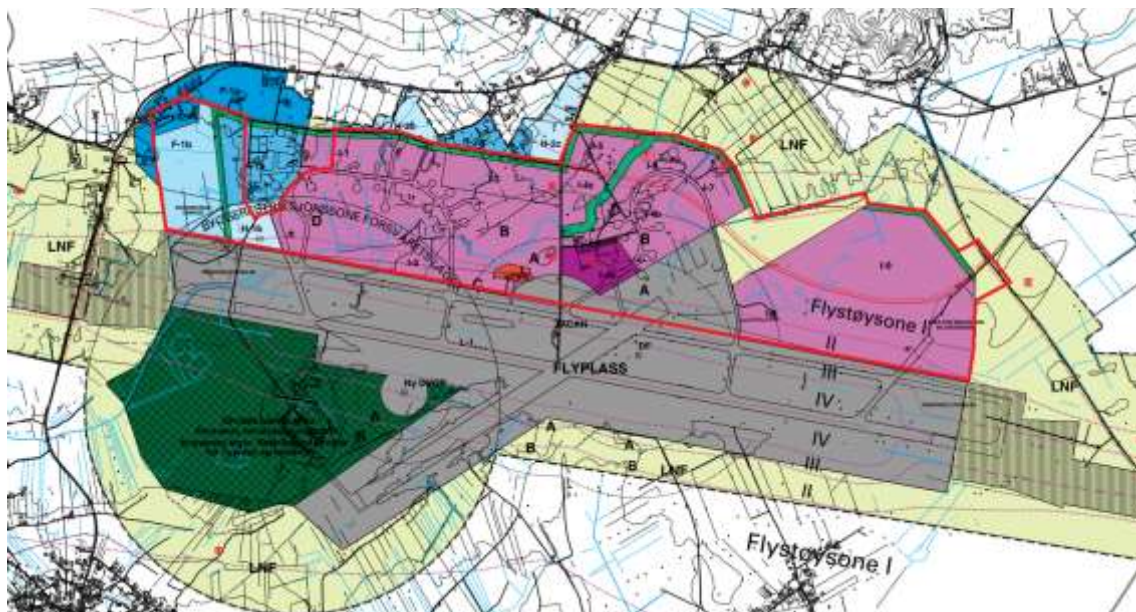
Gjeldende kommunedelplan er det andre utredningsalternativet som skal vurderes opp mot 0-alternativet. Det er kun de delene av kommunedelplanen som inngår i planområdet for områdeplanen som vurderes som utredningsalternativ (Figur 2-6). I planområdet er områder regulert til industri, flyplass, håndverk/service, forretning/service, LNF og parkbelte. I planbestemmelsene åpnes det for TU (tomteutnyttelse) på mellom 30-50 % og tillatt byggehøyde på opptil 12 meter i de forskjellige delene av planen. Det stilles krav om bebyggelsesplan for alle byggeområdene. I planbeskrivelsen står det for byggeområder:

1. BYGGEOMRÅDER

I den grad det er hensiktsmessig i forbindelse med den videre utviklingen av området som flyplass og næringsområde, skal bevaringsverdige bygg og anlegg taes vare på og innarbeides i detaljplanløsningene. Foruten de områdene hvor det i bestemmelsene er opplyst om byggerestriksjoner (område F-1a, H-1a og H-2a) omfatter dette bevaringsverdige bygg i området I-4a og I-4b samt splinhangarer, rullebaner, taksebaner og veisystem. For rullebanene, taksebane og veisystem er det ønskelig at opprinnelig struktur kan beholdes også i en fremtidig løsning.

Område	Type bebyggelse	Plankrav	Rekkefølge	Formingsbestemmelser
F-1 a F-1 b	Forretning/ service	Krav om bebyggelses- plan for utbygging		Tilatt tomteutnyttelse: TU = 30 % Byggehøyde: Maks 2 etasjer / 8 meter gesimshøyde. Ny bebyggelse tilpasses eksisterende bebyggelse. Byggerestriksjoner på bevaringsverdige bygninger og i sikkerhetssonen rundt forsvarrets lager.
H-1 a H-1 b	Service- flyrelatert	Krav om bebyggelses- plan for utbygging		Tilatt tomteutnyttelse: TU = 30 % Byggehøyde: Maks 3 etasjer / 12 meter gesimshøyde. Ny bebyggelse tilpasses eksisterende bebyggelse. Byggerestriksjoner på bevaringsverdige bygninger og i sikkerhetssonen rundt forsvarrets lager.
H-2 a H-2 b H-2 c	Håndverk/ service	Krav om bebyggelses- plan for utbygging		Tilatt tomteutnyttelse: TU = 30 % Byggehøyde: Maks 2 etasjer / 8 meter gesimshøyde. Ny bebyggelse tilpasses eksisterende bebyggelse. Byggerestriksjoner på bevaringsverdige bygninger.

Tabell 3 Reguleringsbestemmelser til kommunedelplanen for Lista fly- og næringspark, 2001

Figur 2: Kommunedelplan for Lista fly- og næringspark. industri (lilla), flyplass (grå), håndverk/service (lyseblå), forretning/service (blå), LNF (gult) og parkbelte (grønn). Det røde omrisset markerer planområdet.

Forskjellen mellom områdeplanen og kommunedelplanen

Her gis en oversikt over de viktigste forskjellene mellom områdeplanen og kommunedelplanen:

I områdeplanen:

- Deler av rullebane og splinthangarer fra 2.verdenskrig, som ligger i tilknytning til fredete hangarer i vest og som inngår i verneplanen til forsvaret, reguleres til lufthavn, landings- taksebane med hensynsone bevaring kulturmiljø. Deler av rullebanen som ligger utenfor verneplanen reguleres også med hensynsone.
- Ingen arealer regulert til service.
- Det settes av store områder til blågrønnstruktur. Dette omfatter Orebekken, samt andre bekker/kanaler som åpnes opp. Det omfatter også større naturområder som Hellemyra i midten av vestlige ringbane og et større område i sammenheng med Groda og Slevedalsvannet.
- Er høyeste tillatte byggehøyde høyere enn for kommunedelplanen.
- Det settes av større områder til landbruk enn i kommunedelplanen. Store deler av rest Hellemyra bevares.

- I områdeplanen er det tilrettelagt for høyere utnyttelse og tyngre industri i den østlige delen av planområdet
- Kommunedelplanen regulerer en fylkesveg gjennom planområdet. Denne vegen utgår i områdeplanen.
- I kommunedelplanen reguleres det en midlertidig motocrossbane ved Hellemyra. Banen utgår i områdeplanen.

2.4 Planprogram

I planprogram for Lista, dat. 11.10.2017, sist rev. 14.02.2018, fastsatt 15.02.2018 er det beskrevet hvordan Ku for kulturarv skal utarbeides. Nedenfor er utdrag fra planprogrammet:

«Utredningen gjelder automatisk fredede kulturminner, kulturminner vernet etter forskrift og nyere tids kulturminner uten vern eller fredning.

Det er mange kjente automatisk fredet kulturminner innenfor planområdet. Deler av planområdet kan ha stort potensial for funn av ikke kjente automatisk fredede kulturminner. En nærmere vurdering av dette temaet bør gjøres tidligst mulig, i tett dialog med Vest-Agder fylkeskommune. Det er også registrert nyere tids kulturminner, blant annet vedtaksfredede bygg knyttet til flystasjonen. Disse, samt SEFRAK-registrerte bygg, må vurderes i forhold til fysiske og visuelle virkninger av tiltaket.

Basert på kjent kunnskap skal det gjennomføres en konsekvensutredning etter metodikken i Statens vegvesens håndbok V712».

2.5 Influensområdet

Influensområdet er alle områder som blir vesentlig påvirket av tiltaket, og defineres i hovedsak som hele planområdet.

2.6 Gjeldende rammer og premisser

Håndbok V712 definerer kulturarv som materielle og immaterielle spor etter menneskelig virksomhet. Kulturminner og kulturmiljø er definert i Lov om kulturminner (1978, nr. 50 Lov om kulturminne). I formålsparagrafen §1, står det at; «kulturminner og kulturmiljø med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning [...]»

Loven definerer kulturminne som; «alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til».

Kulturmiljøer er områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Kulturminner er en ikke-fornybar ressurs. Blir de ødelagt eller fjernet er de tapt for alltid.

Målet med kulturminnepolitikken er derfor å forvalte de kulturhistoriske verdiene på lang sikt som et kulturelt og miljømessig ressursgrunnlag for morgendagens samfunn (stortingsmelding 35, Framtid med fotfeste 2012-2013).

Forvaltningen skiller mellom automatisk fredete kulturminner (fornminner) og kulturminner fra nyere tid.

Alle kulturminner fra forhistorisk tid og middelalder (eldre enn 1537, stående bygninger eldre enn 1650) er automatisk fredet iht. kulturminneloven §§ 3 og 4. Automatisk fredning gjelder selve kulturminnet og en sikringssone på minst fem meter. Kulturminner fra nyere tid er fra perioden etter 1537 og helt frem til i dag.

Nyere tids kulturminner og kulturmiljøer kan fredes gjennom vedtak eller forskrift, eller gis vern gjennom plan- og bygningsloven.

Dagens kulturminnepolitikk er i tillegg til retningslinjene i kulturminneloven tuftet på nye mål i stortingsmelding nr. 16 (2019-2020) «Nye mål i kulturmiljøpolitikken - Engasjement, bærekraft og mangfold».

Kulturmiljøpolitikken er en del av klima- og miljøpolitikken. De nye målene er:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging
- Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk

2.7 Kunnskapsgrunnlag

Kunnskapsgrunnlaget er basert på eksisterende informasjon fra relevante datakilder, tilbakemeldinger fra kulturmyndighetene i varsel om oppstart, samt kulturhistoriske utredninger, arkeologiske registreringer og forskjellige kommunale planer.

Følgende grunnlag er benyttet:

Askeladden.no & Sefrak-registeret, Naturbase.no

Rapporter og utredninger fra tidligere undersøkelser.

Arkeologiske registreringer

Samtaler med Farsund kommune

Kommunale planer heriblant kommunedelplanen for Farsund – Lista, Kommuneplanens areal- og samfunnsdel, kommunedelplanen for Lista fly- og næringspark, Kulturminneplan for Farsund kommune mm.

3 Metode

3.1 Metode

Konsekvensutredningen bygger på Statens vegvesens metodikk for konsekvensanalyser (håndbok V712) og på Riksantikvarens veileder «Konsekvensutredning av kommuneplanens arealdel for tema kulturminner og kulturmiljøer» (2015)

Utredningen skal gjøre rede for verdifulle kulturminner i området. Kulturminner og miljø skal beskrives og verdien på områdene skal vurderes og avmerkes på kart med verdivurdering. 0-alternativet vurderes mot 2 alternativ, gjeldende kommunedelplan og områdeplanen. Konsekvens av hvert alternativ skal beskrives hvordan påvirker kulturarven (omfang). Ved å sammenholde kulturminnenes verdi med omfanget av tiltakene, skal det gjøres en samlet vurdering av alternativenes konsekvens. Avbøtende tiltak som ikke inngår i tiltaket skal beskrives, men inngår ikke i vurderingene. Eventuelle konsekvenser i anleggsperioden skal også beskrives.

3.2 Registreringskategorier

Registreringskategori	Forklaring
Kulturmiljønivå	
Gårdsmiljøer/ fiskebruk mm	Gårdsbruk, småbruk og husmannsplasser med våningshus og driftsbygninger inkludert jordbruksspor, gravminner. Fiskebruk med våningshus og driftsbygninger inkludert naust/strandlinje.
Kulturmiljøer i tettbygde områder	Bygningsmiljøer, sentrumsområder, områder ved viktige knutepunkter ol.
Teknisk-industrielle kulturmiljøer	Industrianlegg, spor av gruvedrift, fløtningsminner, marine kulturminner, vegger, jernbane, kraftanlegg, kaianlegg, bruer, osv.
Steder det knyttes tro eller tradisjon til	Tradisjonslokalteter, hellige fjell, offersteiner, historiske hendelser osv.
Forsvarsanlegg	Bygdeborger, festningsanlegg, borganlegg, kaserner, leirområder, skanser, krigsminner.
Kulturminner i utmark	Bosetningsspor, gravminner, kullgroper, jernvinneanlegg, fangstanlegg, bergkunst, rester av åkerbruk, seterbruk, fangstanlegg, produksjonsanlegg knyttet til jern/stein, spor etter samiske bosetninger, uthus, plasser mm ⁷⁴ .
Andre kulturmiljø	Monumentalbygg, enkeltbygninger, monumenter, parker, kirker, skoler, forsamlingshus, parkanlegg, og så videre.
Landskapsnivå	
Kulturhistoriske landskap	Verdensarvområder. Områder registrert i forbindelse med «Registrering av nasjonalt verdifulle kulturlandskap» og Utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Riksantikvarens register over kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA). Større sammenhengende landskap/kulturmiljø avsatt i regionale og kommunale planer. Områder der de historiske relasjonene i landskapet er framtreddende.
Infrastruktur	Historiske vegger, jernbane, vannveger, slep osv. Funksjonelle sammenhenger som fløtningsminner, produksjonsanlegg, kraftlinjer osv.
Bystruktur	Historiske bystrukturer og helhetlige bygningsmiljøer (NB! registeret - Nasjonale kulturminne-interesser i by).

Figur 3 Registreringskategorier fra Håndbok v712 (Statens Vegvesen 2018)

3.3 Verdivurdering

Verdivurdering gjøres gjennom en prosess med først registrering (kartlegging og bruk av eksisterende kunnskap) og deretter verdivurdering. Figur 4 beskriver registreringskategorier, mens figur 5 viser skala for verdivurdering.

Kulturarvverdi deles inn i kategorier basert på; ubetydelig verdi, noe verdi, middels verdi, stor og svært stor verdi. Verdivurderingen av automatisk fredete kulturminner er ofte knyttet til forekomst/sjeldenhet og kunnskapsverdi. En kullgrop som ligger i områder der disse er sjeldne, vil ha en større kulturhistorisk verdi enn i områder der det finnes tallrike antall groper.

Det skilles vanligvis mellom kulturminner og kulturmiljøer med lokal verdi, regional verdi og nasjonal verdi. I tillegg kommer noen få kulturminner og miljøer som tilskrives internasjonal verdi (verdensarv). Skillet er ikke alltid helt klart.

For ikke-fredede kulturminner er verdivurderingen satt i forhold til kulturminnets tilstand, samt i hvor stor grad kulturminnet bidrar til historiefortellingen om Lista/planområdet.

	Ubetydelig verdi	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturmiljønivå					
Kulturhistorisk betydning	Uten betydning	er alminnelig/lokalt vanlig	har lokal/regional betydning	har stor regional/nasjonal betydning	har stor nasjonal/internasjonal betydning
Arkitekturhistorisk betydning		bygningssmiljø som inneholder bygninger av begrenset arkitekturhistorisk betydning	bygningssmiljø som inneholder bygninger med arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningssmiljø som inneholder bygninger med stor arkitekturhistorisk betydning	helhetlig bygningssmiljø som inneholder bygninger med særlig stor arkitekturhistorisk betydning
Betydning for kulturell eller etnisk gruppe		inneholder få elementer som kan knyttes til en kulturell/etnisk gruppe	inneholder flere elementer som er karakteristisk for en kulturell/etnisk gruppe	miljø som er karakteristisk for en kulturell/etnisk gruppe	helhetlig miljø som er karakteristisk for kulturell/etnisk gruppe og som er sjeldent/unikt
Historisk hendelse eller personer		er svakt knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en lokal historisk hendelse/ person	er knyttet til en regional historisk hendelse/ person	er knyttet til en nasjonal historisk hendelse/ person
Landskapsnivå					
Kulturhistoriske sammenhenger		ligger i en kontekst/sammenheng som er noe fragmentert	inngår i en kontekst/sammenheng	inngår i en helhetlig kontekst/sammenheng	inngår i en særlig helhetlig kontekst
Kulturhistorisk landskap		delvis ødelagt	som har lokal/regional betydning	som har stor regional/nasjonal betydning	sammenheng som har meget stor nasjonal/internasjonal betydning (er unikt)

Figur 4 Skala for verdivurdering av kulturarv (V712, Statens Vegvesen)

Figur 5 Verdiskala med eksempel på satt verdi (Sv)

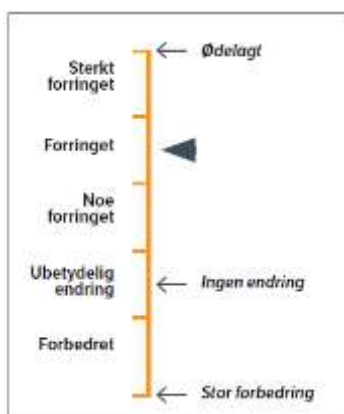
3.4 Påvirkning

Vurderingene av påvirkning relateres til den ferdig etablerte situasjonen i forhold til 0-alternativet. Her relateres det til to alternativer. Skalaen for påvirkning er inndelt i fem trinn og går fra sterkt forringet til forbedret, etter kriterier i Håndbok V712:

Påvirkning er et uttrykk for endringer som det aktuelle tiltaket vil medføre.

Påvirkning	Landskapsnivå	Kulturmiljønivå
Sterkt forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet på en slik måte at det sterkt reduserer lesbarheten og forståelsen av sammenhenger. Bidrar til å ødelegge eller sterkt redusere verdien til viktige kulturmiljø. Skaper barrierer.	Ødelegger hele eller størstedelen av kulturmiljøet. Ødelegger den viktigste (mest verdifulle) delen av miljøet. Bidrar til at miljøets funksjon blir ødelagt. Tap av svært viktige enkeltelement.
Forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet og reduserer lesbarheten. Reduserer verdien av de enkelte kulturmiljøene. Bidrar til reduserte sammenhenger.	Berører store deler av kulturmiljøet. Reduserer miljøets funksjon. Tap av viktige enkeltelement.
Noe forringet	Splitter opp det kulturhistoriske landskapet, men dette kan fortsatt fungere som ett landskap uten vesentlig tap av lesbarhet. Svekker sammenhenger og forbindelseslinjer.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet. Tap av mindre viktige enkeltelement. Svekker sammenhengen.
Ingen/ubetydelig endring	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.	Ingen påvirkning/ubetydelig endring.
Forbedret	Gjenoppretter sammenhenger der det har vært brudd og bedrer kontakten mellom kulturmiljøer. Bidrar til restaurering av viktige kulturmiljø og kulturhistoriske landskapselement. Reduserer eksisterende negativpåvirkning eller tar bort støy.	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til restaurering av kulturmiljøer eller kulturminner. Reduserer påvirkning eller tar bort støy.

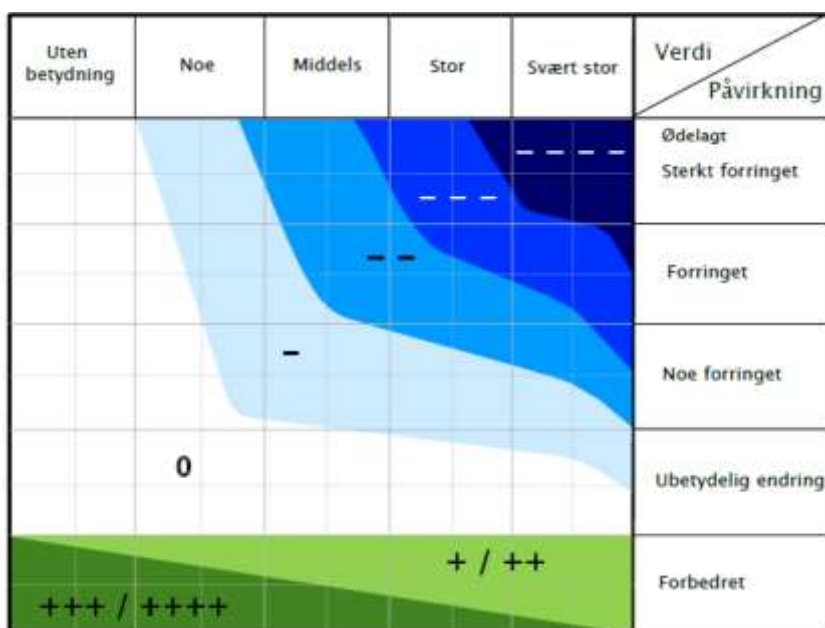
Tabell 4 Skala for vurdering av påvirkning

Figur 6 Påvirkningsskala med eksempel på satt påvirkningsgrad (Statens Vegvesen, 2018).

3.5 Konsekvens

Konsekvens vurderes ved å sammenholde et delområdes verdi med tiltakets påvirkning på dette delområdet. Skalaen og forklaring på konsekvensgraden går fram av figur 8. Kriterier for fastsettelse av konsekvens for forskjellige alternativer fremgår i figur 9. Skalaen for konsekvens går fra 4 minus til 4 pluss. De negative konsekvensgradene er knyttet til en verdiforringelse av et delområde, mens de positive konsekvensgradene forutsetter en verdiøkning, etter at tiltaket er realisert.

Figur 8 Konsekvensvifta. Konsekvensen kommer fram ved å sammenholde grad av verdi i X-aksen med grad av påvirkning i Y-aksen. De to skalaene er glidende (Statens Vegvesen, 2018).

Skala	Konsekvensgrad	Forklaring
----	4 minus (----)	Den mest alvorlige miljøskaden som kan oppnås for delområdet. Gjelder kun for delområder med stor eller svært stor verdi.
---	3 minus (---)	Alvorlig miljøskade for delområdet.
--	2 minus (--)	Betydelig miljøskade for delområdet.
-	1 minus (-)	Noe miljøskade for delområdet.
0	Ingen/ubetydelig (0)	Ubetydelig miljøskade for delområdet.
+ / ++	1 pluss (+) 2 pluss (++)	Miljøgevinst for delområdet: Noe forbedring (+), betydelig miljøforbedring (++)
+++ / ++++	3 pluss (+++) 4 pluss (++++)	Benyttes i hovedsak der delområder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.

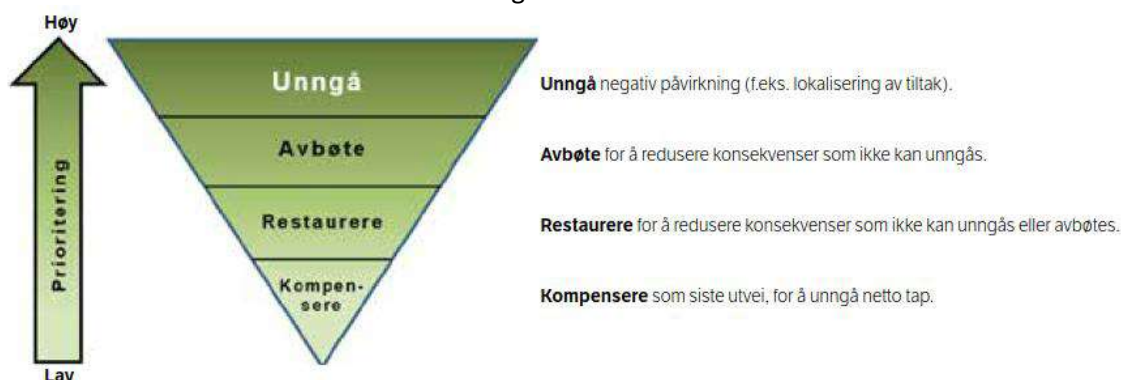
Figur 9. Skala og veiledning for konsekvensvurdering av delområder (Statens Vegvesen, 2018).

Skala	Trinn 2: Kriterier for fastsettelse av konsekvens for hvert alternativ
Kritisk negativ konsekvens	Svært stor miljøskade for temaet, gjerne i form av store samlede virkninger. Stor andel av strekning har særlig høy konfliktgrad. Vanligvis flere delområder med konsekvensgrad 4 minus (- - -). Brukes unntaksvis
Svært stor negativ konsekvens	Stor miljøskade for temaet, gjerne i form av store samlede virkninger. Vanligvis har stor andel av strekningen høy konfliktgrad. Det finnes delområder med konsekvensgrad 4 minus (- - -), og typisk vil det være flere/mange områder med tre minus (- -).
Stor negativ konsekvens	Flere alvorlige konfliktpunkter for temaet. Typisk vil flere delområder ha konsekvensgrad 3 minus (- -).
Middels negativ konsekvens	Delområder med konsekvensgrad 2 minus (- -) dominerer. Høyere konsekvensgrader forekommer ikke eller er underordnede.
Noe negativ konsekvens	Liten andel av strekning med konflikter. Delområder har lave konsekvensgrader, typisk vil konsekvensgrad 1 minus (-), dominere. Høyere konsekvensgrader forekommer ikke eller er underordnede.
Ubetydelig konsekvens	Alternativet vil ikke medføre vesentlig endring fra referansesituasjonen (referansealternativet). Det er få konflikter og ingen konflikter med høye konsekvensgrader.
Positiv konsekvens	I sum er alternativet en forbedring for temaet. Delområder med positiv konsekvensgrad finnes. Kun ett eller få delområder med lave negative konsekvensgrader, og disse oppveies klart av delområder med positiv konsekvensgrad.
Stor positiv konsekvens	Stor forbedring for temaet. Mange eller særlig store/viktige delområder med positiv konsekvensgrad. Kun ett eller få delområder med lave negative konsekvensgrader, og disse oppveies klart av delområder med positiv konsekvensgrad.

Figur 10 Kriterier for fastsettelse av konsekvens for hvert alternativ (Statens Vegvesen, 2018).

3.6 Avbøtende tiltak

I henhold til håndbok V712 er det foreslått avbøtende tiltak. Slike tiltak kan være justering av fysiske forhold, eller bestemmelser om vern. Det kan gjelde anleggsfasen så vel som driftsfasen. Tiltakshierarkiet er illustrert i Figur 3-8.

Figur 11 Illustrasjon av tiltakshierarkiet som viser hvilke skadereduserende tiltak som bør prioriteres (Klima- og miljødepartementet, 2015).

4 Dagens situasjon

4.1. Farsund kommune

Farsund kommune og Lista- flatlandet har unike kulturlandskap som er viktige for menneskers opplevelse og historiske forståelse. Det har også økende betydning for reiseliv og turisme. Farsund kommune har et stort omfang av kulturminner og kulturmiljøer som spenner vidt i tid og typer fra gravhauger og rydningsrøyser til bygninger, veifar og steingjerder.

På 1990-tallet ble det gjennomført en landsomfattende registrering av verdifulle kulturlandskapsområder, med fokus på så vel biologiske som kulturhistoriske verdier. Det er flere viktige vernede kulturlandskap i Farsund og omkring planområdet som har nasjonal, regional og lokal verdi. De lokalt prioriterte kulturlandskapene er valgt ut i samråd mellom kommunen og Fylkesmannen. Viktige mål er å sikre kommunens og regionens egenart, og at verdifulle kulturminner og kulturmiljøer i jordbrukets kulturlandskap ivaretas og skjøttes.

Kulturmiljøet på Lista og områdene rundt Farsund lufthavn har blitt formet av menneskene over en lang tidshorisont. Gårdene, med bebyggelse, åkre og beiter, har tradisjonelt vært lokalisert til de selvdrenerte høydedragene. Felles for bosetningsområdene, og gravminner, er at de er lokalisert nær overgangssonene mellom våtmark og selvdrenerte morenehøyder i landskapet. Bruken av myrene/våtmarkene antas å ha spilt en rolle for bosetningene, enten det var i forbindelse med slått, torvuttak, vann, jakt/fangst, eller i rituell-kultisk sammenheng. Spor etter rituell-kultisk aktivitet har blitt funnet nær overgangene mellom høydedragene og våtmarkene ved Farsund lufthavn. På høydedragene med utsyn mot våtmarkene ligger det flere skålgropsteiner.

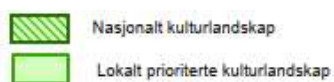
Oversikt over prioriterte og utvalgte kulturmiljø og landskap er vist i www.naturbase.no. Det er ingen prioriterte eller utvalgte kulturmiljø eller landskap i selve planområdet eller grensende til planområdet, se fig. 9 & 10.

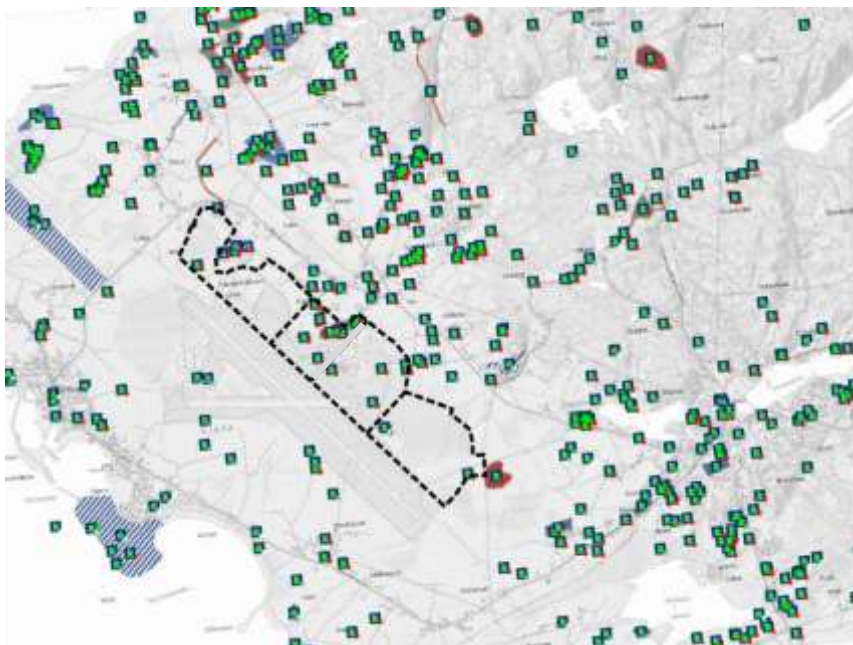
Figur 7 Nasjonalt verdifullt område 1994, Utvalgt kulturlandskap i jordbruket -svært verdifullt. Stiplet rød linje viser omriss områdeplan for Lista renewable energy park.

Figur 8 Kommunedelplan Farsund Lista, temakart kulturmiljø lokalt prioriterte kulturlandskap, 18.04.2018. Stiplet rød linje viser omriss av områdeplan for Lista renewable energy park.

Kartutsnitt fra Askeladden med registrerte automatisk fredete kulturminner, fremkommer tydelig den store mengden av kulturminner som finnes på Lista, se fig. 11.

Figur 9 kart med automatisk fredete kulturminner og vernede kulturlandskap, Askeladden.no.

4.2 Generelle trekk ved planområdet

Området er åpent flatland som er dominert av flyplassrelatert infrastruktur som rullebane, taksebane og splinhangarer, som stammer fra 2.verdenskrig da tyskerne tok i bruk området som flyplass for Luftwaffe hærkystbatteri. Etter krigen var området i mange år et militært område.

Bortsett fra flyrelatert bebyggelse, bygninger fra 2.verdenskrig i nordvest, og et par nye næringsbygg i nord ved den private innfartsveien i midten av planområdet, er området ubebygd. I influensområdet er det 3 fredete flyhangarer med tilhørende rulle- og taksebane med splinhangarer, som fortsetter inn i planområdet.

Området har en stor tidsdybde, med mange kulturminner. Innenfor og i nærheten av planområdet, er det registrert flere automatisk fredede kulturminner. Disse er i all hovedsak knyttet til jordbruksdrift og bosetning på Lista, fra bronsealder frem til reformasjonen. I planområdet er det kartlagt 15 automatisk fredete kulturminner. Her er både tunområder med rester etter hus, skålgropsteiner som vitner om deres religiøse liv, gravminner og flintfunn.

I forbindelse med utarbeiding av kommunedelplanen for Lista fly- og næringspark ble det i 1996 foretatt en arkeologisk registrering av Vest-Agder fylkeskommune, (Hans Persson, 1996). Det ble også utarbeidet en rapport om Kulturlandskap og kulturmiljø på Lista, som baserte seg på befaring og registrering i 8 dager, informanter & litteratur, (Liv Frøysaa Moe, august 1996). Rapporten tok for seg spor og rester etter menneskers virksomhet i nyere tid fram til området ble tatt i bruk til flyplass. Krigen, flyplassen og militæranlegget ligger utenfor undersøkelsen.

Hellemyra beskrives her som svært viktig for gårdene som omkranset myra, siden Hellemyra forsynte et stort omland med brenntorv. Den var også et arkeologisk skattkammer i likhet med de andre våtmarkene som ble drenert i første halvdel av 1900-tallet.

Hellemyra ble drenert og uttappet for å skaffe tiltrengt dyrkningsjord. Uttapningene og dreneringsarbeidet fra starten av 1900 -tallet førte til et kraftig endret landskapsbilde. Fortellingen om bronsealderen på Lista blir gjerne spunnet rundt bergkunsten og de monumentale gravhaugene, og både helleristningsfeltene og storhaugene har sin fortjente plass i denne historien. Men de fleste gjenstandsfunnene fra Listas bronsealder og tiden umiddelbart forut kommer ikke fra gravhauger. De er funnet i myrer og våtmark, og ikke minst Hellemyra har gitt mange funn.

Kulturlandskapet er i stor grad knyttet opp til militære forlegninger, hovedkvarter, messer, hangarer, splinhangarer, rullebaner, paradeplasser og idrettsbaner. Utover det beskriver rapporten at det ikke er mye kulturlandskap å finne. bla. fordi flyplass- og militæranleggene har fortrengt mesteparten av det gamle kulturlandskapet. *«Heller ikke de 1000 da fulldyrket eng kan kalles kulturmiljø i denne sammenheng i og med at åkrene er dyrket opp etter at flyplassen ble anlagt. Både i øst og vest er det drenert, opprinnelig for å skaffe dyrkbar mark, deretter for flyplassens skyld. Kulturlandskapsregistreringen har bare avdekket spredte og til dels usikre spor og levninger etter tidligere gårdsbruk og ressursutnyttelse»* (Liv Frøysaa Moe, august 1996).

Innenfor flyplassgjerdet var størsteparten av området utmarksområder i historisk tid under omkringliggende gårder. Her er det drevet bla fiske, beite, fuglefangst og torvskjæring. Unntaket er Nedre Råstad (gnr. 93) hvis innmarker har ligget innenfor flyplass gjerdet og grenset til øvre Råstad i nord og nordøst (som utgjør vestre delen av utbyggingsområde B). Etter hvert som flyplassen ble etablert, forsvant stort sett alle rester av bebyggelsen. Området har siden begynnelsen av 2.verdenskrig gjennomgått en omforming som praktisk talt har visket ut alle spor etter tidligere virksomhet. Kulturlandskapsforståelse er basert på helhet og sammenheng, men kart og terreng viser at området har gjennomgått store utskiftninger. De fleste steingjerdene fra gammelt av er fjernet. Teiger brukes til beite og fulldyrket eng, natureng, blomstereng og lyngheier. Innenfor flyplassgjerdet er de største endringene. et stort myr- og lyngheiområde som har tilhørt gårdene omkring myra som gjennom århundrer har vært utnyttet som utmark (beite), dyrket mark og brenntorvdepot, men også til kommunikasjon mellom kyst og innland. Tunene ligger utenfor planområdet. Ifølge informanter ble hele området endevendt av tyskerne.

Fraværet av synlige kulturminner, kulturmiljø ble bekreftet ved arkeologiske registreringer foretatt i 2013 av Morten Olsen, Vest-Agder fylkeskommune. Han fant ingen automatisk fredete kulturminner på overflaten, og han beskriver at undersøkelsesområdet var svært forstyrret, dels av dyrking og etablering av jordbruksareal, samt hardhendt skogrydding. Området inneholder imidlertid flere gjerder som deler inn terrenget i parseller, noe som er vanlig for kulturmiljøet på Lista (Morten Olsen, 2013).

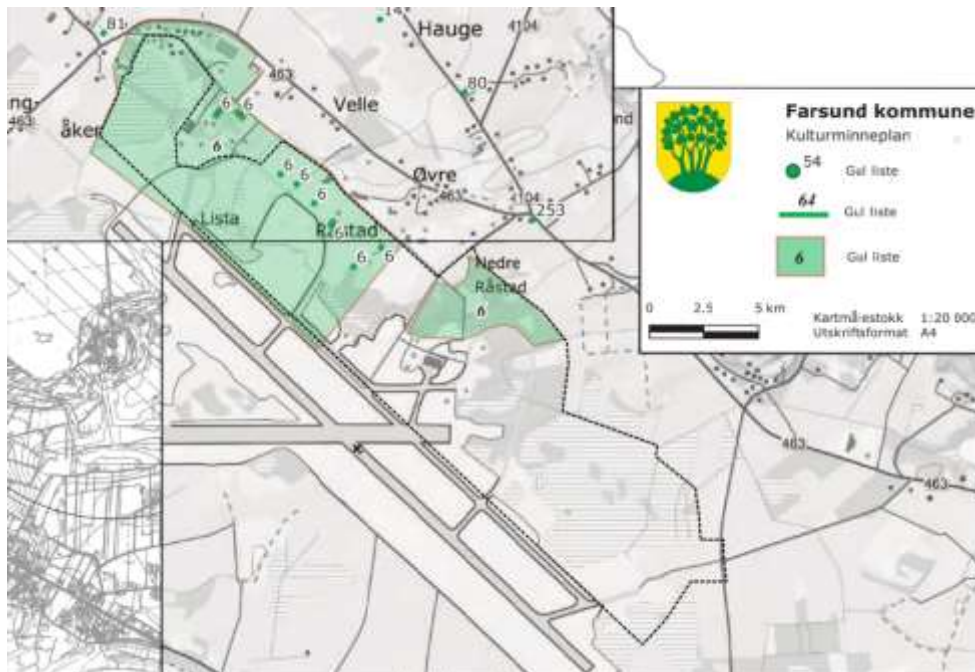
4.2.1 Nyere tids kulturminner

Området er preget av krigsminner fra 2.verdenskrig med rullebane og spor etter fly- og militær historie. Lista flystasjon utgjør et viktig eksempel på tysk flyplassutbygging under annen verdenskrig.

Arbeidet med å bygge flyplassen ble gjort av de okkupasjonsmakten i 1941-45 av sivile og russiske krigsfanger. Det var stor tysk aktivitet her, de bygget over 300 bygg på Lista, og hadde et stort antall forsvarsanlegg og luftvern batteri. Ved Marka fort like sørøst for flyplassen var det stasjonert opptil 14 000 mann. Størsteparten av dagens bebyggelse stammer fra krigsårene. Etter et par år der flyplassen var herjet av brann og dermed nedlagt, ble driften tatt opp igjen i 1948. I andre halvdel av 1950-årene ble flystasjonen opprustet til full NATO-standard. Rullebanen her er en av landets lengste med en lengde på nær 3 km.

Området domineres av det omfattende rulle-, taksebane- og veisystemet som for en stor del er utført i betongmoduler. Den overveiende del av bygningene tilknyttet krigen ligger vest for hovedrullebanen og planområdet og omfatter funksjoner som kontorer, forlegninger, mannskaps- og befalsmesse, samt tre store hangarer, fyrhus og lagerbygninger. Fra etterkrigstiden stammer blant annet en rekke befalsforlegninger av såkalt «Lista-type». De store flyhangarene ligger utenfor planområdet, men i influensområdet. Disse er sammen med luftvernssimulatoren fredet etter forskrift ved lov om kulturminner av 9.juni 1978. nr. 50§ 22. Deler av rullebane tilknyttet hangarene er gitt status som kulturminne men er ikke del av fredningen. Vernet omfatter taksebaner, splinhangarer og opprinnelig veinett som er viktige for opplevelsen av områdets funksjon i landsverneplanen for Forsvaret. Landsverneplanen for ble utarbeidet av Forsvarets Bygningstjeneste (nå Forsvarsbygg) i samarbeid med Riksantikvaren og Forsvarsmuseet mellom 1995–1999. Målsetningen var å gjennomgå Forsvarets eiendomsportefølje og foreta en utvelgelse av verneverdige eiendommer, bygg og anlegg som kunne dokumentere Forsvarets virksomhet gjennom historien. Landsverneplanen ble lagt til grunn da Riksantikvaren i 2004 fredet 454 av Forsvarets bygg og anlegg.

Farsund kommune har utarbeidet en kulturminneplan som ble vedtatt i 2020. Her er det utarbeidet en «Gul liste» som er kommunens egen oversikt over verneverdige, men stort sett ikke formelt vernede kulturminner i Farsund. Listen er ikke rettslig bindende i seg selv, men det anføres at hovedregelen bør være at kulturminner på «Gul liste» reguleres med hensynssone dersom det omfattes av pågående planarbeid. På flyplassen og i planområdet er hangarene, taksebane, splinhangarene og meieriområdet på Nedre Råstad oppført i gul liste. Det er ingen sefrakregistrerte bygninger i planområdet.

Figur 10 Farsund kommune, kulturminneplan gul liste, kart Lista flystasjon, 2020

4.2.2 Automatisk fredete kulturminner:

Vest – Agder fylkeskommune foretok en arkeologisk registrering i 2019 & 2020, som avdekket 15 automatisk fredete kulturminner i grunnen. Fylkesutvalget behandlet i møte 8.09.2020, saknr. 114/20 dispensasjon fra lov om kulturminner av 9.juni 1978, § 8, 4.ledd, for automatisk fredete kulturminner. Det er innvilget dispensasjon for 7 kulturminner.

Det ble gitt dispensasjon for ID20171 (skålgropstein) uten vilkår om en arkeologisk undersøkelse, siden denne er sprengt i stykker.

Det ble innvilget disp. for øvrige 6, med vilkår om en arkeologisk undersøkelse:

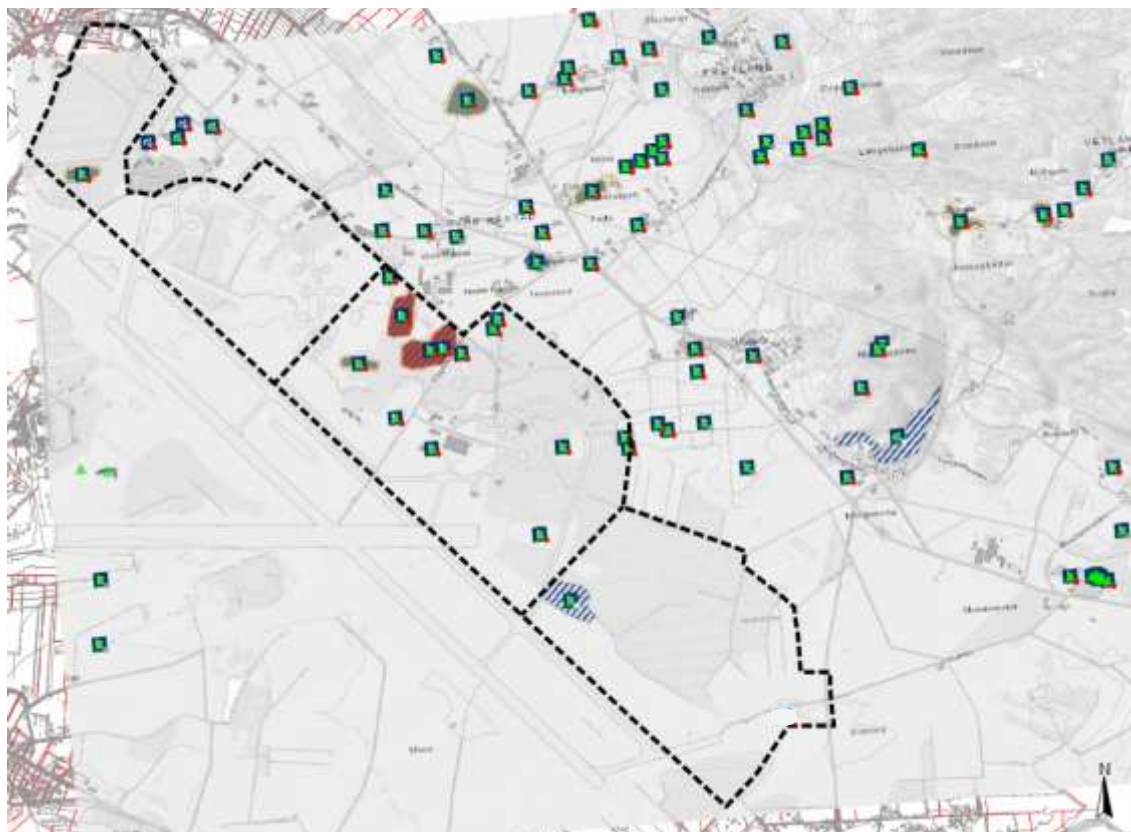
ID:261072, flintfunn, kokegrop og skålgropstein (Groda), ID: 269267, flintfunn, skår av keramikk, ID: 269262, stolpehull, flintfunn, ID: 269276, samling stolpehull, flintfunn, ID: 261122, stolpehull og flintfunn, ID: 261162, flintfunn.

I revidert plan søkes det om dispensasjon fra ytterligere 6 automatisk fredete kulturminner:

ID: 70670 -1 & 70670-2, ID: 171620, ID:171618, ID: 171619, ID: 261087, ID: 269259

Groda ID: 261072 foreslås bevart.

Se figur 12.

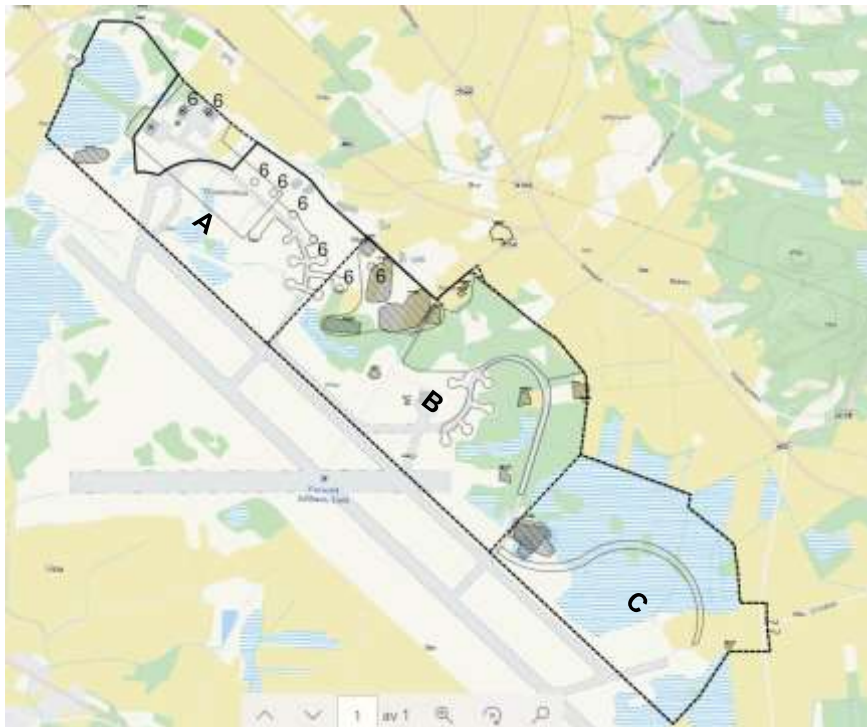
Figur 11 Oversikt automatisk fredete kulturminner, www.asketadden.no, 2020

Askeladden ID	Fredet ja/ikke	Navn/sted	Beskrivelse	Disp. fylket
20171	ja	Nedre Råstad	Skålgropstein, TG3 skadet, bronse - jernalder,	Ja, uten vilkår om utgravning, skadet
70670 -1 & 70670-2	ja	Trollsteinsbakken	Stein med 35 skålgroper, stein med 3 skålgroper, stein med 25 groper, rest av en rundhaug. De har valgt her å la de 3 skålgropsteinene utgjøre et skålgropfelt heller enn å gjøre dem til enkeltminner eller å opprette lokaliteter for hver av dem. TG3 betydelig tiltaksbehov, skadet, bronsealder- jernalder	Søkes om disp.i rev. planforslag
171620	Ja	Øvre Råstad	Bosetning-aktivitetsområde. 2 hus og 14 graver, keramikk og jernfragmenter. steinsatt ildsted.3 av gravene fra førromersk alder. yngre bronsealder, førreformatorisk tid.	Søkes om disp. i rev.planforslag
171618	Ja	Øvre og Nedre Råstad	Gravfelt. 11 graver fra jernalderen.	Søkes om disp. i rev.planforslag
171619	Ja	Nedre Råstad	Hus med veggvoll og stolpehull fra jernalderen.	Søkes om disp.i rev.planforslag

261072	ja	Groda	Steinalder lokalitet, kokegrop bronsealder/førromersk jernalder og skålgropstein. gnr. 90/42	Ja –forslås bevart i revidert planforslag
261087	Ja	Flyplassveien	Knakkeplass - Steinsatt ildsted, aktivitetsområde flintartefakter, eldre bronsealder, TG0, ingen tiltak nødvendig.	Søkes om disp. i rev. planforslag
10774	Ja	Nedre Råstad	gnr. 99/9, 99/121, Skålgropstein & rester steingjerde, bosetningsområde. Bronsealder, TG3 betydelig tiltaksbehov, skadet.	
261089	Ja	Nedre Råstad	Gnr. 99/121, Skålgropstein.11 store skålgroper på rekke. Er flyttet fra sitt opprinnelige sted, gropene nå på siden av steinen. Bronsealder- jernalder, bergkunst, TG0 – ingen tiltak nødvendig, intakt	
261122	ja	Lista Flyplass	Bosetningsområde- stolpehull. Førreformatorisk tid. gnr. 99/121	ja
261162	Ja	Øvre Skeime	To små flintfragmenter, tolkes som at området har potensiale for å finne flere spor etter steinalder.	ja
269259	Ja	Hogstfelt ved Nyhagen	Steinalderlokalitet, rydningsrøysfelt og skålgropstein. Gnr. 94/9 (område 3) Tg0 ingen tiltak nødvendig, intakt.	Søkes om disp. i rev. planforslag.
269262	Ja	Flyplassveien	Stolpehull, flintavslag, steinalder/bronsealder	ja
269267	Ja		Flintavslag og keramikkskår, steinalder, bronsealder, bosetning	ja
269276	Ja	Tønnesed	Flere stolpehull, førreformatorisk tid. Gnr. 99/121 (område 6)	ja

Figur 12. Automatisk fredete kulturminner i området.

5 Vurdering

Figur 14, Illustrasjonskart med inndeling av området, Sweco

5.1 Område A

Nyere tids kulturminne

Området er preget av nyere tids kulturminner med de svært synlige strukturene fra 2.verdenskrig. Vei, og taksebane med splinhangarer går gjennom hele området og er tilknyttet de 3 gjenværende flyhangarene og luftvernsimulator fra 2.verdenskrig ligger i influensområdet i sammenheng med disse. De utgjør en svært viktig del av kulturhistorien for Lista. Splinhangarene er anlagt i tilslutning til taksebanene, og er bygget for å skjerme parkerte fly mot splinter ved bombenedslag. De er avsmalnende steinsatte betongmurer med halvsirkelformet grunnplan. Noen er blitt overdekket og tatt i bruk til diverse lagringsformål, men mange står fortsatt som tyskerne forlot dem. Splinhangarene danner karakteristiske og meget synlige elementer i miljøet, som under annen verdenskrig var kamuflert.

Figur 12, Flyfoto Farsund kommune, 2020

Figur 13 Splinhangar Lista, FKP

Nord for vestre splinhangarområde finnes de tre fredete hangarene, (inv. nr. 0032, 0040, 0045). Bygningene er i god, opprinnelig stand, særlig inv. nr. 0040 og 0045, som fortsatt har umalt innvendig panel. Hangarene inngår i et miljø sammen med en etterkrigs luftvernsimulator, (inv. nr. 0038 lager); en egenartet mangekantet trebygning funksjonsbygget for formålet. Hangarene utgjorde en viktig del av aktiviteten ved flyplassen.

Figur 17 En av de fredete flyhangarene på Lista, FKP

Automatisk fredete kulturminner:

Det meste av området er berørt/forstyrret av aktiviteter knyttet til flyplassen, og er vurdert som uinteressant for videre arkeologisk registrering. Høyden Groda gnr. 90/42 ble imidlertid funnet interessant for arkeologisk registreringsarbeid.

I delområde A er det registrert et automatisk fredet kulturminne ID 261072, som er en steinalder lokalitet med skålgropstein og kokegrop.

Figur 18, kart over området med fredete hangarer og automatisk fredet kulturminne, ID261072, naturbase.no

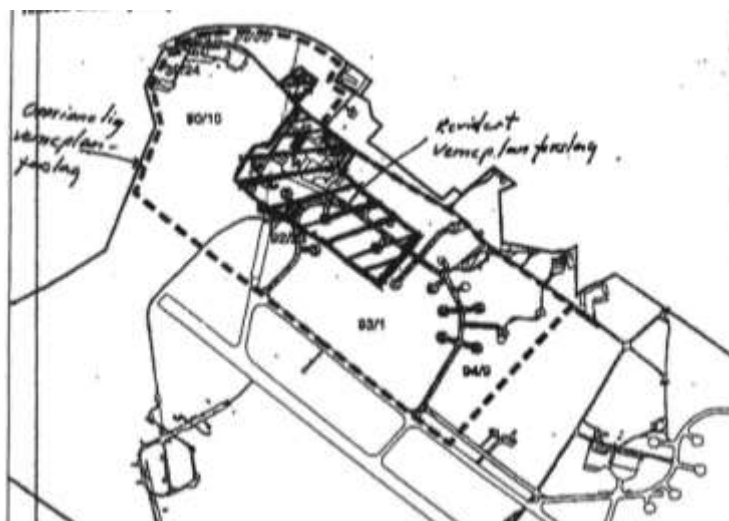
Figur 14 Kokegrop id. 261072 på Groda, Vest-Agder fylkeskommune, 2020

Verdi

Nyere tids kulturminner:

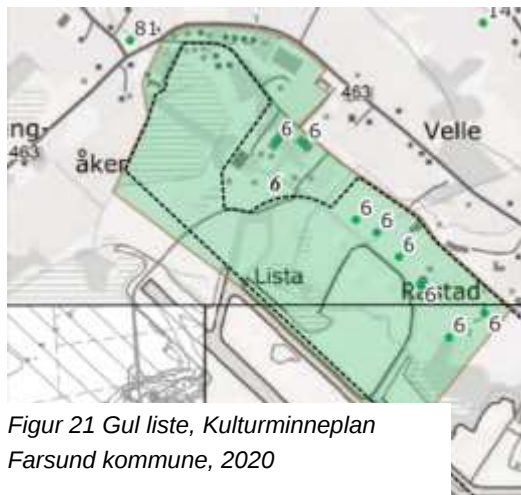
De 3 gjenværende hangarene fra krigen og luftvernsimulator ble fredet ved forskrift 11.05.2004., etter lov om kulturminner av 9.juni.1978 nr.50 § 22a, jf. § 15. Rullebaner, taksebaner, splinhangarer og opprinnelig veinett ble omfattet av vernehensyn, fordi de utgjør flyplassens overordnede hovedstrukturer og er essensielle for opplevelsen av områdets funksjon.

Den 11/ 11 2004 ble det vernede området redusert til kun å omfatte deler av rullebane og splinhangarer.

Figur 20 Verneplan, vedtak Forsvarsbygg, 11.11.2004

Hele dette området som opprinnelig var omfattet av verneplanen er satt på gul liste i Farsund kommunes kulturminneplan.

Figur 21 Gul liste, Kulturminneplan
Farsund kommune, 2020

Hangarene er fredet og utgjorde en viktig del av aktiviteten ved flyplassen og har bygningsmessige kvaliteter. De har en høy grad av opprinnelighet utvendig såvel som innvendig og danner sammen med luftvernsimulatoren et miljø med store verne kvaliteter. Antallet tyske hangarer som inngår i Landsverneplanen er begrenset, slik at dette hangarmiljøet står meget sterkt i en nasjonal sammenheng. Rullebaner, splinhangarer og opprinnelig veinett er inkludert i verneområdet fordi de utgjør flyplassens ordnende hovedstrukturer og er essensielle for opplevelsen av områdets funksjon.

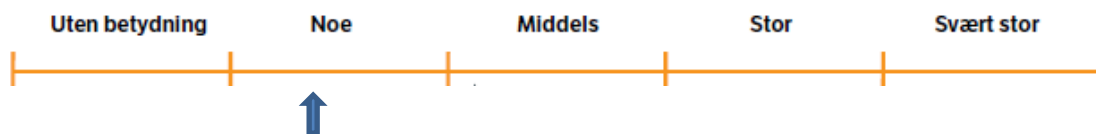
Lokaliteten har stor regional kunnskapsverdi, og er av regional/nasjonal betydning.

Automatisk fredete kulturminner:

Det automatisk fredete kulturminnet er innvilget dispensasjon. Funnet er lokalt vanlig. Etter søknad om dispensasjon er planen revidert og kulturminnet skal likevel bevares.

Askeladden ID	Fredet ja/ikke	Navn/sted	Beskrivelse	Innvilget disp. fylket
261072	ja	Groda	Steinalder lokalitet, kokegrop bronsealder/førromersk jernalder og skålgropstein. gnr. 90/42	Ja, foreslås bevart i rev. planforslag

Påvirkning

Områdeplanen

Nyere tids kulturminner:

Området som er fredet og vernet i «Landsvernplanen for Forsvaret», ligger utenfor områdeplanen og den delen av ringbanen som omfattes av planen reguleres til infrastruktur: lufthavn, landings-/taksebane med hensynssone bevaring. Området vil da inngå i et større sammenhengende område hvor lesbarheten og sammenhengen blir bevart.

Deler av ringbane og splinhangarer som ligger utenfor Landsvernplanen reguleres også til infrastruktur: lufthavn, landings-/taksebane med hensynssone bevaring. Reguleringsbestemmelsene stiller krav om maks bygningshøyder på 10-12 meter i de nærmeste byggeområdene. Et større område i midten av ringbanen reguleres til natur og LNFR formål. Visuelt vil kulturminnene fra 2.verdenskrig være godt synlige og sammen danne en helhet. Lesbarheten vil ikke forringes.

Automatisk fredete kulturminner

Det er tidligere søkt om frigivelse av kulturminnet, som er innvilget av Fylkesutvalget. Områdeplanen er revidert siden da. Kulturminnet reguleres derfor med vernehensyn i et område som reguleres til LNRF.

Kommunedelplanen

Nyere tids kulturminner.

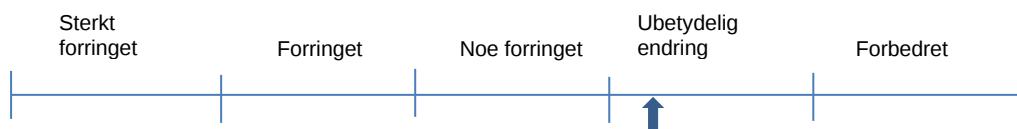
Kommunedelplanen regulerer området hvor de fredete hangarene ligger til håndverker service og industri. Dette området ligger utenfor planområdet. Samtidig sier bestemmelsene at det skal så langt det er hensiktsmessig tas hensyn til verneverdig bygg og anlegg inkludert rullebane, splinhangarer og veianlegg. Det stilles krav til bebyggelsesplan. I utgangspunktet gir en anmodning dårligere vern, enn å regulere med vernehensyn.

Automatisk fredete kulturminner:

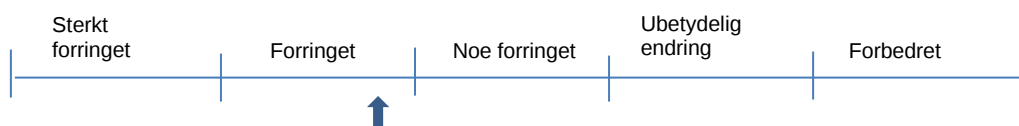
Her er ikke kulturminnet registrert. Området reguleres til håndverk/service. Det stilles krav i reguleringsbestemmelsene om at automatisk fredete kulturminner skal sikres med hensynssone og 5 meter sikringssone.

Samlet påvirkning

Områdeplan: Ubetydelig

Kommunedelplan: Noe forringet

Konsekvens

Områdeplan: Ingen, ubetydelig

Kommunedelplan: Betydelig miljøskade (--)

Samlet

Delområde A	Verdi	Påvirkning alt.1	Påvirkning alt. 2
Automatisk fredete kulturminner	Noe verdi	Ingen/ ubetydelig endring	Ingen/ubetydelig endring
Nyere tids kulturminner	Svært høy verdi	Ubetydelig endring	Forringet
Samlet	Svært høy	Ingen/ubetydelig endring	Forringet
Konsekvens		Ubetydelig (0)	(- -)

5.2 Delområde B

Nyere tids kulturminner

Hovedveien inn til planområdet går gjennom området. I syd ligger flyrelatert bebyggelse med bla flytårn. For øvrig er området ubebygd. Sporene etter 2.verdenskrig er tydelige også her med infrastruktur splinthangar,ringbane og veianlegg. Her lå også den gamle meierifabrikken som er satt på gul liste i Kulturminneplanen til Farsund kommune.

Figur 15 Flyfoto, kart Farsund kommune, 2020

Figur 16 Flyfoto med meieriområdet, kart Farsund kommune, 2020

Automatisk fredete kulturminner

Delområde B har den høyeste konsentrasjon av automatisk fredete kulturminner i planområdet. Det er kartlagt 13 automatisk fredete kulturminner her. Det er innvilget dispensasjon for 5 av kulturminnene. Revidert planforslag innebærer søknad om dispensasjon for ytterligere 6.

Figur 17 Kart med automatisk fredete kulturminner, Naturbase.no, 2020

Askeladden ID	Fredet ja/ikke	Navn/sted	Beskrivelse	Innvilget disp. fylket
70670 -1 & 70670-2	ja	Trollsteinsbakk en	Stein med 35 skålgroper, stein med 3 skålgroper, stein med 25 groper, rest av en rundhaug. De har valgt her å la de 3 skålgropsteinene utgjøre et skålgropfelt heller enn å gjøre dem til enkeltminner eller å opprette lokaliteter for hver av dem. TG3 betydelig tiltaksbehov, skadet, bronsealder- jernalder	søkes disp. i rev.planfor rslag
171620	Ja	Øvre Råstad	Bosetning-aktivitetsområde. 2 hus og 14 graver, keramikk og jernfragmenter. steinsatt ildsted.3 av gravene fra førromersk alder. yngre bronsealder, førreformatorisk tid.	søkes disp. i rev.planfor rslag
171618	Ja	Øvre og Nedre Råstad	Gravfelt. 11 graver fra jernalderen.	søkes disp. i rev.planfor rslag
171619	Ja	Nedre Råstad	Hus med veggvoll og stolpehull fra jernalderen.	Søkes disp.

20171	ja	Nedre Råstad	Skålgropstein, TG3, bronse -jernalder, Kulturminnet er skadet, hele skålen er fjernet.	Ja, uten vilkår om utgravning
10774	Ja	Nedre Råstad	Skålgropstein & rester steingjerde, bosetningsområde. gnr. 99/9, 99/121. Bronsealder, TG3 betydelig tiltaksbehov, skadet.	
261089	Ja	Nedre Råstad	Skålgropstein. Gnr. 99/121 Skålgropstein 11 store skålgroper på rekke. Er flyttet fra sitt opprinnelige sted, gropene nå på siden av steinen. Bronsealder- jernalder, bergkunst, TG0 – ingen tiltak nødvendig intakt.	
261122	ja	Lista Flyplass	Bosetningsområde- stolpehull. Førreformatorisk tid. gnr. 99/121, Representativt for noe som var vanlig før.	ja
269276	Ja	Tønnesed	Bosetning-aktivitetsområde med grøft stolpehull og diverse flintartefakter. Flere stolpehull, førreformatorisk tid. Gnr. 99/121. Representativt for noe som var vanlig før. lokalt vanlig	ja
261087	Ja	Flyplassveien	Knakkeplass - Steinsatt ildsted, aktivitetsområde flintartefakter, eldre bronsealder, TG0, ingen tiltak nødvendig.	Søkes disp.
269259	Ja	Hogstfelt ved Nyhagen	Steinalderlokalitet, rydningsrøysfelt og skålgropstein. Gnr. 94/9 (område 3) Tg0 ingen tiltak nødvendig, intakt.	Søkes disp.
269262	Ja	Flyplassveien	Stolpehull, flintavslag, steinalder/bronsealder	ja
269267	Ja		Flintavslag og keramikkskår, steinalder, bronsealder, bosetning	ja

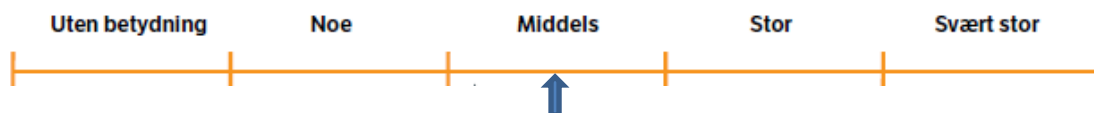
Verdi:

Nyere tids kulturminner:

I dette området ligger også ringbane med splinthangerer, som er et tydelig kulturminne fra 2. verdenskrig. Tilsvarende ringbane er også lenger vest i området og ligger i forbindelse med de fredete flyhangarene. Ringbanen i område A er verdisatt høyre fordi den sammen med bygningene danner en sammenhengende kulturfortelling. Ringbanen med splinthangerer er ikke omfattet av Forsvarets landsverneplanen, og er heller ikke vist som lokalt verneverdig i Farsund kommunes kulturminneplan.

Ved forespørsel til Farsund kommune vedr. verneverdien av meieritomta, var det ingen som kunne svare på det, ei heller hvorfor den er havnet på gul list som lokal verneverdig. Det er ingen synlige gjenværende bygningsrester. Det knyttes derfor usikkerhet til verneverdien av denne tomta.

Ringbanen i område B er ikke vist som lokalt verneverdig i Farsund kommune kulturminneplan.

Automatisk fredete kulturminner

Det er funnet 13 automatisk fredete kulturminner i området og det er innvilget dispensasjon for 5 av dem, hvorav et er skadet og et kulturminne er forsvunnet. Det søkes om dispensasjon for ytterligere 6.

Det er mange automatisk fredete kulturminner i området. Mange av dem ligger i nærheten av hverandre som sammen danner et helhetlig miljø med en rekke ulike artstyper. Kulturmiljøet er særlig godt eksempel på bosetningsmiljø med tilhørende gravfelt på Lista, som før var vanlig. Både miljøets kontekst og lesbarhet er godt bevart. Miljøet har stor kunnskapsverdi, og har stor regional/nasjonal kulturhistorisk betydning

Ved befaring og ny registrering av arkeologiske kulturminner i 2020 ble det oppdaget at kulturminnet ID: 20171 var skadet og at selve skålgroven var borte.

Figur 25, ID:20171 – skadet skålgropstein. Den registrerte skålgropen på steinen er borte.

Påvirkning:

Områdeplan:

Nyere tids kulturminner

Ringbane 2 i området, bygges ned. Området reguleres til industri med høy utnyttelse. Den gamle meieritomta reguleres til industriområde. Selv om en ringbane blir bevart i sammenheng med de fredete hangarene, er det likevel en viktig del av historiens område som fjernes.

Automatisk fredete kulturminner

De er innvilget dispensasjon for 5 av de automatisk fredete kulturminnene. Det søkes om dispensasjon for ytterligere 6. Det er kun 2 av de automatiske fredete kulturminnene som reguleres med vernehensyn. Disse er regulert til landbruk med båndlegging etter lov om kulturminner. Dette er kulturminner som er lokalt vanlig og i hovedsak løse artefakter.

Kommunedelplan:

Nyere tids kulturminner

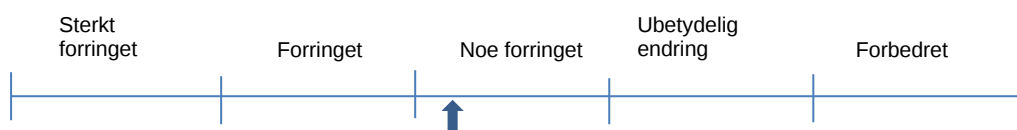
Ringbane er regulert til formål industri og forretning /service, men med reguleringsbestemmelser som sier at det er ønskelig at opprinnelig struktur kan beholdes også i en fremtidig løsning. En slik formulering er vag og gir ikke et sterkt vern.

Automatisk fredete kulturminner

Området reguleres til industri med regulerte fornminner. Fornminnene blir enkeltstående områder i et utbyggingsområde. De settes ikke i en sammenheng og opplevelsen av dem kan bli forringet.

Samlet påvirkning

Områdeplan:

Kommunedelplan

Delområde B	Verdi	Alt. 1	Alt. 2
Automatisk fredete kulturminner	Stor verdi	Noe forringet	Noe forringet
Nyere tids kulturminner	Noe verdi	Noe forringet	Noe forringet
Samlet	Stor verdi	Noe forringet	Forringet

Konsekvens:

Områdeplan: Noe miljøskade (-)

Kommunedelplan: Noe miljøskade (-)

5.3 Delområde C

Område D omfatter den østlige delen av planområdet, som er gjenværende deler av Hellemyra. Området er ubebygd, og myra er preget av gjengroing og drenering. Det er noe dyrka mark i ytterkanten av planområdet. Dette er landbruksareal som er etablert etter 2.verdenskrig.

Nyere tids kulturminner:

Det er så vidt spor etter nyere tids kulturminner som er Dumpa, ID 261086. Dumpa ble brukt for dumping av flymateriell. Denne ble sammen med tidligere fjernet rullebane fra 2.verdenskrig undersøkt ved registreringer i 2020. Det ble ikke funnet store verdier her.

Figur 26 Flyfoto over område c, google earth 2020

Figur 27 Illustrasjonskart over tidligere nyere tids kulturminne

På Dumpa ID 261086 gnr. 31/67 som er en fylling av diverse militært avfall fra flyplassen ble det blant annet funnet en vingedel til et Thunderjet fly på toppen av fyllingen. Men potensialet for arkeologi er ikke tilstede. Områdene langs testbanen på gnr. 31/67 er svært utskavet og oppgravde. Den er ikke omfattet av automatisk fredning etter kulturminnelovens § 9, (1978).

Figur 30. Vingedel til Republic F-84 Thunderjet på Dumpa id. 261086.

Langs taksebanen, mellom tyskerbanen og testbanen på gnr. 31/67 gravde man sjaktene 72-74. De viste svært forstyrrede undergrunnsmasser og dype nedgravninger. Potensialet for arkeologiske kulturminner er der fraværende.

Figur 28 Kart over automatisk fredet kulturminne, Naturbae.no (2020)

Automatisk fredete kulturminner:

Den arkeologiske registreringen avdekket 1 automatisk fredet kulturminne ID 261162 (Øvre Skeime). ID 261162 er funn av to små flintfragmenter.

Verdi: Ubetydelig

Askeladden ID	Fredet ja/ikke	Navn/sted	Beskrivelse	Innvilget disp. fylket
261162	Ja	Øvre Skeime	To små flintfragmenter, tolkes som at området har potensiale for å finne flere spor etter steinalder.	ja

ID 261162 er funn av to små flintfragmenter, og tolkes som at området har potensiale for å finne flere spor etter steinalder. Det er søkt og innvilget dispensasjon fra kulturminnelovens §.... Dispensasjonen er gitt med

ID 261086 Dumpeplassen ble ikke ansett å ha særlig verdi. Den gamle rullebanen er mer eller mindre grodd igjen.

Påvirkning og konsekvens er unødvendig å vurdere da det har liten betydning.

6 Samlet konsekvens

Samlet konsekvens for områdeplanen vurderes å være bedre enn konsekvensene for kommunedelplanen. Selv om deler av nyere tids kulturminner bygges ned, er likevel et større område bevart slik at den helhetlige forståelsen av kulturmiljøet blir bevart. Kommunedelplanen regulerer hvert enkelt automatisk fredete kulturminne for seg, i utbyggingsområder og legger heller ikke opp til vern av et større kulturmiljø selv om reguleringsbestemmelsene anbefaler å hensynta viktige nyere tids kulturminner.

Derfor settes samlet konsekvens for områdeplanen til bedre enn for kommunedelplanen.

Delområde	Verdi	Områdeplan	Kommunedelplan
Område A	Svært stor	Ubetydelig endring	Betydelig miljøskade (- -)
Område B	Stor verdi	Noe miljøskade (-)	Noe miljøskade (-)
Område C	Uten betydning	Ubetydelig endring	Ubetydelig endring
Samlet konsekvens		Noe negativ konsekvens	Middels negativ konsekvens

Usikkerhet knyttet til tiltaket

Det knyttes noe usikkerhet til tiltaket, da områdeplanen er svært lite detaljert. Det er likevel avsatt større sammenhengende grønt områder med kartlagte kulturminner.

Det er også usikkerheter knyttet til kommunedelplanen, da det er skrevet i bestemmelsene at bevaringsverdige bygg og anlegg i den grad det er hensiktsmessig skal tas vare på og innarbeides i detaljplanløsningene. Hva som er hensiktsmessig er et skjønnsspørsmål, og gir ikke godt vern.

Usikkerhet knyttet til datagrunnlaget

Det har vært noe utfordrende å få kartlagt Farsund kommunes holdning til områdene som er registrert i gul liste som lokalt viktige. Det har vært skifte av kultursjef i mellomtiden og de som hadde prosjektansvar for kulturminneplanen for Farsund kommune er sluttet.

7 Avbøtende tiltak

7.1 Virkninger i anleggsfasen

I anleggsfasen må det vurderes om kulturminner bør sikres fysisk, ved for eksempel inngjerding. Dette bør gjøres i samråd med kulturvernmyndigheten.

Det stilles krav om regulering med hensynssone bevaring av hele strukturen fra krigen, med krav om at disse skal brukes som strukturerende element i utbyggingen av området.

Dersom automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet skal bevares, bør de sikres med gjerde før oppstart av arbeid i marka.

Det bør også legges en fellesbestemmelse over området at dersom det i forbindelse med utbyggingen oppdages automatisk fredete kulturminner som tidligere ikke er kjent, skal arbeidet stanses i den utstrekning det berører kulturminnene eller deres sikringssoner på 5 meter. Det er viktig at de som utfører arbeidet i marken gjøres kjent med denne bestemmelse. Melding om funn skal straks sendes fylkeskommunens kulturavdeling og Sametinget, jfr. Lov om kulturminner § 8, annet ledd.

Det bør stilles krav om nøytrale farger på bygningsmasse.

7.2 Oppfølgende undersøkelser:

Det ble innvilget dispensasjon for automatisk fredete kulturminner med vilkår om arkeologisk undersøkelse før frigivelse, bortsett fra for kulturminne ID 20171.

Referanser

Databaser:

www.askeladden.no

www.naturbase.no

www.riksantikvaren.no

www.forsvarsbygg.no

Kulturminneloven (LOV-1978-06-09-50) www.lovdata.no

Litteratur:

St.meld. nr. 16 (2019-2020), «Nye mål i kulturmiljøpolitikken — Engasjement, bærekraft og mangfold», 2020.

«Konsekvensutredning av kommuneplanens arealdel for tema kulturminner og kulturmiljøer», veileder, Riksantikvaren 2015.

«Kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Planlegging etter plan- og bygningsloven», veileder Riksantikvaren 2020.

«Håndbok for lokal registrering, kulturminner i kommunen», Riksantikvaren, 2011

«Landsverneplan for forsvaret», sist revidert 24.01.2018, Forsvarsbygg

«Listerplanen 2006», Vest- Agder fylkeskommune

Frednings- og vernevedtak, Riksantikvaren dat. 11.11.2004.

«Kulturminneplan for Farsund kommune», 2020, Farsund kommune

«Kommunedelplan for Lista Fly- og næringspark», Farsund kommune. Vedtatte utfyllende bestemmelser, revidert sist. 20.09.99, Vedtatt 18.02.01

«Rapport fra feltregistrering av kulturminner», 14.10.1996, notat-brev, Asplan Viak

«Rapport fra den arkeologiske feltundersøkelsen», inkl. kart, september 1996, Hans Persson, Fylkeskonservatoren i Vest- Agder.

«Kulturlandskap og kulturmiljø på Lista 1996», inkl. kart, Liv Frøysaa Moe, Fylkeskonservatoren i Vest-Agder, august 1996

«Arkeologiske registreringer Råstad øvre & nedre», rapport 2013, Vest Agder fylkeskommune, Morten Olsen.

«Arkeologiske registreringer, Lista renewable energy park, Lista flyplass, fase 1 og 2», R.A. Fredriksen & T.L. Bruun, Agder fylkeskommune, 2020.

«Kommunedelplanen for Farsund og Lista», temakart kulturminner & kulturmiljø, dat. hhv. 17.12.2015 & 15.06.2015

Ssv Håndbok V712

